Konstsmide, 1960) anger visserligen ingen närmare tid för Götlundadörren men sammanställer den dock med en till typen något senare grupp av dörrar än Högbydörren, bland vilka Vetlandadörren dateras till »början av 1200-talet» (s. 35).

Ur ännu en synpunkt är Götlundadörren märklig. Den lilla järntenen, som hänger strax till vänster om det runristade beslaget, är enligt Sam Owen Jansson (i *Nordisk kultur* 30, 1936, s. 44) till måttet »en halvaln». Den är alltså en likare-aln. Med hjälp av denna, den enda från landskapet bevarade medeltida likaren av sådant slag, fastställer Jansson den gamla västgötaalnen till 64 cm[1]. Endast några få sådana medeltida alnmått finnas bevarade i vårt land, en gotlandsaln (55,5 cm) av järn på Stånga kyrkas långhusportal, en på Hemse kyrkas långhusportal samt en, likaledes kyrkaln, från Havdhem (nu i Nordiska museet, inv.nr 148.297). En halvaln av trä (Statens historiska museum inv.nr 14.212), sannolikt från 1460-talet, funnen 1910 i ett altarskåp från Törnevalla kyrka — kvarglömd av snickaren — ger besked om att den gamla östgötaalnen har varit drygt 59 cm, d. v. s. av ungefär samma längd som den redan ur 1400-talskällor kända Rydaholmsalnen, vilken 1604 blev rikslikare. Se härom Jansson a.a.

205. Odensåkers sn, kyrkan

Litteratur: L 1984, (2004). S. Wilskman, Uppteckning (i: De singulis in dioecesi Scarensi parochiis I, sp. 424, Skara Stifts och landsbibl.); Osign. uppteckning (1700-talets förra hälft) i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil, nr 1984 (ATA, gammal avskr. av denna i ATA: Herrljunga k:a); Sockenstämmoprotokoll $^{1}/_{5}$ 1748, $^{1}/_{5}$ 1749 (GLA sign. Odensåker K I: 1); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 173; H. Jungner, Anteckningar $^{6}/_{7}$, $^{10}/_{9}$ 1935 (ATA); M. Åmark, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 238.

Av äldre uppgifter att döma ägde Odensåkers kyrka intill år 1749 en klocka med runinskrift. Den är icke bevarad. Härmed förhåller det sig på följande sätt.

I *Runurkunder* (1833) uppger J. G. Liljegren, att en runklocka skulle finnas i Odensåkers kyrka (L 1984). Inskriften meddelas icke — med förklaringen: »Gamla afteckningen, mindre trogen, röjer dock att inskriften utgjorts af Runraden i vänderunor». Han hänvisar till »G», d. v. s. »C. Hagelbergs teckningar, med utsatt årtal», till P. Tham och till sin egen *Fullständig Bautil*. I det sistnämnda arbetet finns också mycket riktigt en uppteckning av inskriften rubricerad »På Odinsåkers klocko i Wassbo och Wästergötland», fig. 317. Den är osignerad. Hur Liljegrens andra hänvisningar skola uppfattas, vet jag icke, men någon teckning som bestämt kan tillskrivas Hagelberg har jag icke funnit; möjligen skulle den osignerade upptecknigen vara hans eller i varje fall den som Liljegren betraktat som utförd av Hagelberg. Se även Vg 202 (s. 357) samt Vg 206 (s. 370). Icke heller har jag funnit några antydningar om inskriften hos Tham. Däremot finns en uppteckning av S. Wilskman (1716–1797) i dennes handskrift De singulis in dioecesi Scarensi parochiis I, rubricerad: »En gamal Annex [till Tidavad] af sten utan torn, belägen på en hög backe intil ån Tian. På den mindre klockan, som är ganska gammal, står denna [även: sådan] Runeskriftt» (fig. 318). Ytterst på denna uppgift återgår tydligen K. Torins notis i *Register 1875* över förlorade runinskrifter (VFA): »Enl. [J. P.] Carlmark i Tidavad». Klockan söktes också förgäves i Tidavads kyrka år 1935 av H. Jungner.

Odensåkers kyrka, som finns avbildad av J. Hartling 1671 i J. Peringskiölds *Monumenta* 9, har tidigt medeltida ursprung men ombyggdes åren 1759–61. Liljegrens uppgift om att kyrkan har ägt en runklocka behöver alltså icke på kronologisk grund betvivlas. Men de nuvarande båda klockorna — förtecknade i

[1] Götlundadörrens halvaln med markering även för kvartsaln uppmätte jag i dess nuvarande skick (augusti 1966) till 15,6 + 15,9 = 31,5 cm, vilket närmast skulle motsvara en aln om ca 63 cm. Till ungefär samma resultat, 62,8 cm, har N. Sahlgren kommit i avhandlingen *Äldre svenska spannmålsmått* (Nordiska museets Handlingar 69 [1968]), s. 40; han har fått sitt mått på Götlundaalnen, 31,4 cm, av landsantikvarie G. Ullenius och sammanställer detta med måttet på den själländska foten, som uppges ha varit »cirka 31,6 cm».

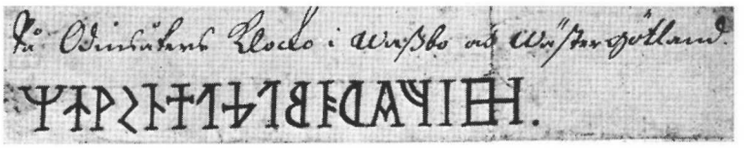

Fig. 317. Vg 205. Odensåkers sn, kyrkan. Efter osignerad uppteckning i Liljegrens Fullständig Bautil.

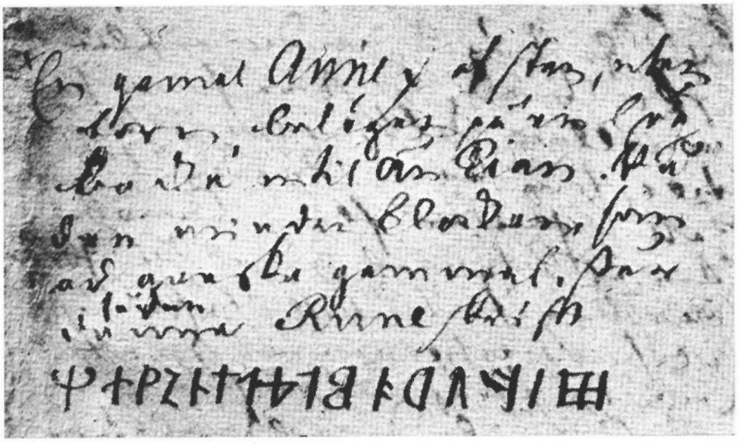

Fig. 318. Vg 205. Odensåkers sn, kyrkan. Efter uppteckning av S. Wilskman.

kyrkoinventariet 1829 utan uppgift om inskrifter — äro av senare datum. Storklockan är av senmedeltida typ, och dess enda inskription är bokstäverna M O. Lillklockan är gjuten år 1749. Enligt vad Mats Åmark vid besök i Odensåker 1927 erfarit, var det fråga om en omgjutning.

I församlingens sockenstämmoprotokoll finner man på 1740-talet upprepade gånger förmaningar till »kyrkowerdarne och klockaren at se på klockestapelen och klockorna, om något felades» ($^{25}/_{5}$ 1743). Klockornas bristfällighet synes ha tilltagit, ty på stämma den $^{1}/_{5}$ 1748 »Rådgjordes om klockornas omgiutande och en ny stapel el. Torns upbyggande wid Odinsåker, hwarwid man stannade i det slut: At någon koppar bör af whar och en rote förskaffas emot skälig betalning af kyrckan; skolandes man skrifwa til klockegiutaren, at han kommer hit at se på klockorna då man med honom får accordera: Likaledes til Byggmästaren, som skal se effter huru tornet skal byggas tils klockorna blifva ferdige.» På dagen ett år senare ($^{1}/_{5}$ 1749) »Frågades om then större klockans bortförande til Skara deräst hon skal omgiutas effter thet med klockegiutaren Mäster Nils Billsten[1] vprättade Contract. När nu thenna klockan öfwersågs befants hon sådan, at hon åter kan lagas och vphängas i sitt ställe igen, hwilket Gustaf Smed i Tidewad åtog sig at giöra emot betalning; Men then mindre klockan skal i then större ställe insändas til klockegiutaren at omstöpas på thet hon må blifwa större och få bättre klang än förr, som skall skie med thet första.»

Det finns en slående likhet mellan handstilen i de flesta sockenstämmoprotokollen från 1740-talet, inklusive det av den $^{1}/_{5}$ 1748, med rubrikstilen på den i *Fullständig Bautil* bevarade uppteckningen av inskriften, varför det icke är omöjligt att i båda fallen samma hand har fört pennan, nämligen Jon Erikssons i Odensåker. Men därmed skulle också osignerade uppteckningar av Vg 202 Fredsberg och 245 Herrljunga också vara hans, vilket torde vara svårare att bevisa.

Det framgår visserligen icke av protokollen, om den gamla lillklockan har burit inskription med runor,

[1] Nils Billsten, klockgjutare i Skara, f. 1719, d. 1797, mästare omkr. 1745, riksdagsman 1778–79, rådman (L. M. Holmbäck, *Klockor och klockringning*, 1951, s. 91).

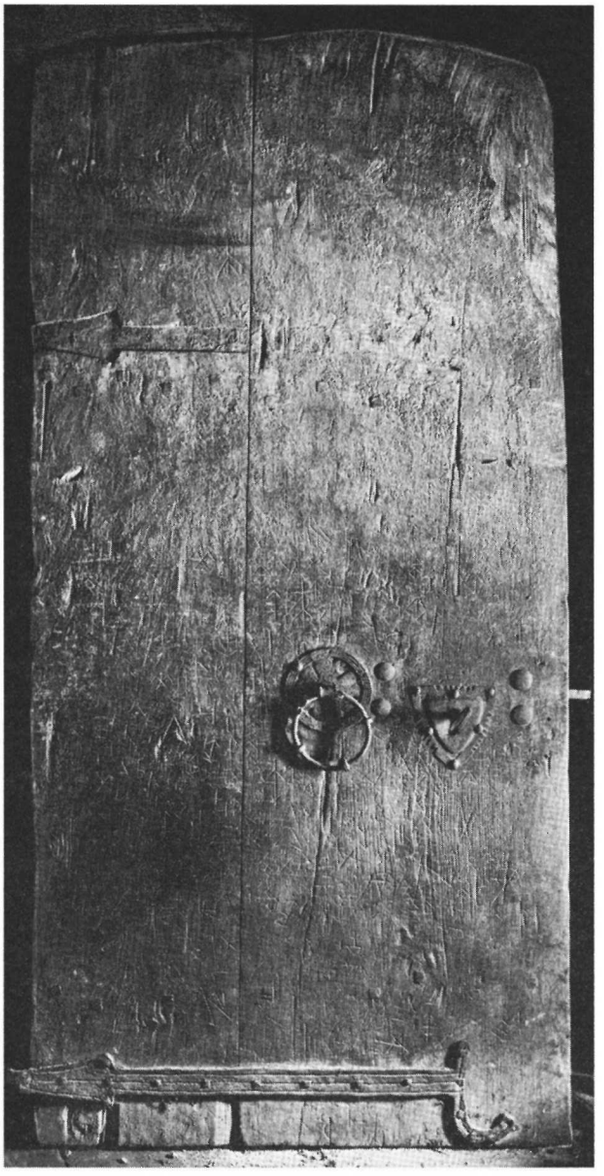

Fig. 319. Ransbergs kyrka. Dörr med bomärken, somliga runliknande. Foto H. Faith-Ell 1936.

men av allt att döma har så varit fallet. Vid omgjutningen år 1749 skulle alltså den gamla runklockan ha smälts ner för att sedan bli kyrkans nya lillklocka. Därmed gick runinskriften ohjälpligt förlorad.

Måttsuppgifter saknas. I vilken mån de bevarade uppteckningarna verkligen svara mot klockans inskrift, kan man nu icke bedöma. Liljegrens förmodan, att inskriften har utgjorts av *futharken*, är säkert riktig, likaså att den har varit retrograd, vilket tyder på en gjuten inskrift som varit rättvänd i gjutformen. Om sedan runraden av ristaren återgivits korrekt är en annan fråga. Det finns många exempel på förvanskade runrader i liknande sammanhang, vittnande om att insikterna i runkonsten nu klart hade degenererat. Avsikten med inskriptionen var ju heller icke ett språkligt uttryck utan fastmer att på urgammalt vis medelst alfabetmagi förstärka föremålets kraft. Liknande klockinskriptioner finner man i två andra västgötakyrkor, Färed och Älgarås, Vg 203 och 206, samt på en nu nedsmält och omgjuten klocka i Segerstad, Vg 218.

En jämförelse mellan uppteckningarna fig. 317 och 318 samt inskriften på Älgaråsklockan gör det troligt,

att de båda runraderna ha haft ett likartat utseende. Det vill synas som om Vg 205 också har innehållit 14 tecken: **fuþorkhniastʀm**, i huvudsak desamma som på Vg 206. De ha liksom runorna i Älgaråsinskriften företett en del egendomligheter i formgivningen, vilka upptecknaren har varit främmande för och därför missförstått. Kanske gjutgodset också har varit ojämnare och försvårat läsningen. Man kan nu icke säkert avgöra vad som har föregått futharken i skriftbandet, d. v. s. de lodräta och vågräta linjerna före 1 **f**: rutnät, kors eller gjutarmärke, snarast ett rutnät.

Det finns alltså god grund för ett antagande, att samme ristare har åstadkommit de båda inskrifterna, och att klockorna ha tillverkats av samme gjutare någon gång under 1200-talet förra hälft. Se vidare Vg 206.

Ransbergs sn, kyrkan

J. G. Liljegren har i *Runurkunder* (1833) under rubriken »Märkes-runor» med nr 2976 registrerat en medeltida kyrkdörr i Ransberg med »Öfver 40 dylika namntecken» [bomärken i form av runor]. Dörren och dess bomärken omnämnas dessförinnan av prosten Petrus Tegnæus (1727–1793) i dennes »Beskrifning öfver Flistads församling år 1784» (i Flistads kyrkoarkiv). P. A. Säve har noterat samma dörr i Berättelse 1862, s. 151, och H. Jungner granskade den 1936. Fig. 319.

Dörren, av två furuplankor, höjd 2,80 m, bredd 1,33 m, har haft sin plats i ingången till vapenhuset men borttogs på 1890-talet och förvaras nu i klockstapeln. Hundratals bomärken äro inskurna i dörrytan. Många av dessa förutsätta kännedom om runtecknens utseende.

206. Älgarås sn, kyrkan

Pl. 163

Litteratur: L 1982, (2004). T. Bjerchenius, Uppteckning 1735 i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 173; P. A. Säve, Vestergötland 1862: 1, s. 151 (hs i UUB, sign. S 40 h, fältprotokoll till följ.), Berättelse 1862, s. 183 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 146); F. Uldall, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker (1906), s. 9 not 2; Kyrkoinventarium 1918 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar $^{9}/_{1}$ 1931 (i: Anteckn.bok 9, s. 225f., UUB); L. Fridén, Älgarås kyrka (i: Julhälsningar i Skara stift 1932), s. 94f.; H. Jungner, Anteckningar $^{20}/_{7}$ 1935 (ATA); M. Åmark, Medeltida kyrkklockor (i: Skara stift i ord och bild, 1949), s. 174f., Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 258f.

Äldre avbildningar: H. Faith-Ell, fotos 1935 (ATA); Åmark a.a. 1960.

Förutom två kyrkklockor i bruk, den ena medeltida utan inskription, den andra med årtalet 1928, förvaras i Älgarås kyrka dess gamla lillklocka av medeltida ursprung. Denna klocka bär runinskrift.

Intill år 1928 gjorde runklockan ännu tjänst. Men då ringningen på grund av den svaga, delvis trasiga kronan försvårades och klockan löpte risk att ytterligare skadas, nedtogs den samma år från sin plats i takryttaren och hängdes upp i södra vapenhuset, där en del av kyrkans äldre inventarier utställes. Klockan användes fortfarande vid själaringning.

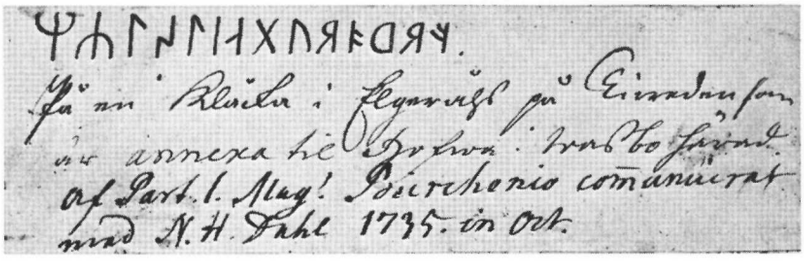

Fig. 320. Vg 206. Älgarås sn, kyrkan. Efter uppteckning av T. Bjerchenius.